

УДК 339.5:338.433

Н. Б. Мязіна,*к. е. н., доцент кафедри організації праці та виробництва, Інститут економіки та управління у нафтогазовому комплексі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДИНАМІКИ РИНКУ ПАЛИВА ТА СВІТОВОГО АГРАРНОГО РИНКУ

N. B. Myazina,*Candidate of Economic Sciences, associate professor of labor and production department of Economics and Management Institute in Oil and Gas Sector in Ivano-Frankivsk National University of Oil and Gas*

ABOUT THE FUEL MARKET AND WORLD AGRICULTURAL MARKET DYNAMICS CORRELATION

У статті досліджується вплив змін на ринку палива на структуру світового аграрного ринку та цінову політику глобальних аграрних підприємств. Проведено кореляційний аналіз цін на споживчі товари, аграрну сировину та продукти харчування та цін на нафту як основний традиційний паливний ресурс. Виділено роль розвитку біопалива у вирішенні енергетичних проблем та проблем продовольчої безпеки. Проаналізовано також вплив динаміки розвитку ринків інших паливних ресурсів на світовий аграрний ринок. Наголошено на особливостях конкуренції на світовому аграрному ринку. У результаті проведеного дослідження визначено ряд факторів, зміни яких на ринку палива обов'язково необхідно врахувати при аналізі глобальних тенденцій на світовому аграрному ринку.

The article examines the impact of changes in the market of fuel on the world agricultural market structure and pricing of global agrarian enterprises. A correlation analysis of consumer goods prices, agricultural raw materials, food and oil prices as the main traditional fuel resource is done. The role of biofuels in solving energy problems and issues of food security is highlighted. The impact of the other fuel markets dynamics on the world agricultural market is analyzed. The characteristics of competition in the global agricultural markets are emphasized. As a result, a number of factors changing in the fuel market which you should take into account analyzing the global trends in the agricultural market are identified.

Ключові слова: глобальний ринок, глобальний маркетинг, світовий ринок палива, світовий аграрний ринок, продовольча безпека.

Key words: global market, global marketing, world fuel market, world agrarian market, food safety.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання динаміки цін на світовому аграрному ринку при зростаючій глобалізації, а також пов'язана з цим проблема продовольчої безпеки на планеті є актуальними для світової спільноти та підприємств, що здійснюють свою діяльність на світових аграрних ринках або збираються на них виходити.

Аспекти ціноутворення на паливних і аграрних ринках, а також пов'язані глобальні продовольчі проблеми розглядали наступні вітчизняні та іноземні вчені: В. Андрійчук, П. Гайдуцький, М. Дем'яненко, О. Єранкін, А. Кандиба, С. Кваша, І. Кобута, О. Кристальний, М. Малік, П. Саблук, О. Шпичак, Н. Ватт, Х. Віллер, Н. Іслам, Й.-М. Міноу, Т. Пармінтер, П. Пінгалі, Дж. Сміт, Дж. Таннер, Дж. Шелдрік та інші. Сформувалося дві основні позиції: американська та європейська. Прихильники американсь-

кої позиції схильні вирішувати дилему взаємовпливу аграрного і паливного ринків через перерозподіл сільськогосподарських угідь між культурами, вирощуваними для потреб біопаливних проектів, та тими, що вирощуються для сфери харчування. Вихід вони бачать у фінансуванні генетичних науково-дослідних розробок, що дають високоврожайні та стійкі культури та у масовому вирощуванні таких культур у країнах з продовольчою небезпекою на зразок Кенії та Зімбабве. Європейська позиція передбачає скорочення угідь зайнятих під технічні олійні культури на користь вирощування органічної продукції, що є більш рентабельним у зв'язку з суттєво (150—200%) вищими цінами на кінцеву продукцію, а отже, з меншою залежністю від витрат на паливо.

Завданням автора є дослідити силу і важливість впливу динаміки паливних ринків (як за-

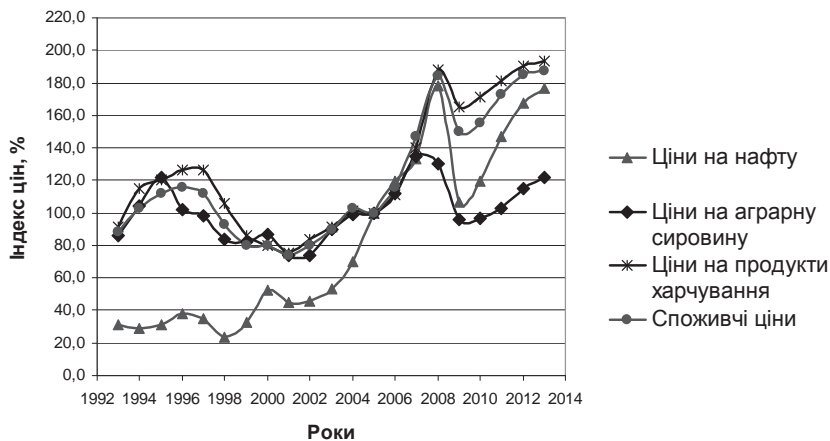

Рис. 1. Динаміка споживчих цін на продукцію агропромислового комплексу у порівнянні з динамікою цін на нафту, 2005 рік обрано за базовий

гальних тенденцій, так і цінових коливань) на динаміку світових аграрних ринків та глобальні аграрні проблеми та обґрунтувати необхідність врахування цього впливу при аналізі глобального аграрного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Динаміка ринку аграрної продукції значною мірою визначається змінами попиту, пропозиції та цін на продукцію галузі. Що стосується цінової еластичності пропозиції аграрної продукції, то вона залежить від ряду факторів. Одним з таких факторів стало підвищення цін на паливо і зростання актуальності виробництва біопалива.

Політична підтримка виробництва і використання етанолу і біодизеля та стрімке зростання цін на нафту підвищили привабливість біопалива як замітника палива на основі нафти. У період з 2000 по 2012 роки світове виробництво етанолу потроїлося до 62 мільярдів літрів, а виробництво біодизеля за той самий період виросло більш ніж удесятеро, перевищивши 10 мільярдів літрів [1]. Основне зростання виробництва етанолу забезпечили Бразилія і Сполучені Штати Америки. При цьому багато інших країн також почали збільшувати обсяги виробництва біопалива.

Передусім необхідно враховувати вплив змін на паливному ринку, зокрема на нафтовому, як на цінову політику аграрних підприємств, так і на структуру виробництва і попиту. Динаміка споживчих цін на сільгосппродукцію у порівнянні зі зміною цін на нафтовому ринку подана на рис. 1 (для побудови графіка використані дані з [2] та [3]).

Як бачимо з рис. 1, тенденції та коливання на нафтовому ринку одразу ж, хоча і в менших масштабах, відбиваються на аграрних ринках.

З використанням вбудованих статистичних функцій MS Excel виведено розрахунковий коефіцієнт кореляції між цінами на сільгоспсировину і нафту, що становить 0,66. На динаміку цін на готову продукцію ціни на нафтовому ринку впливають більше, ніж ціни на сировину (кореляція 0,89 і 0,82 відповідно). Слід відзначити існування суттєвого зв'язку між цінами на готову продукцію аграрного сектору і цінами на паливо. Отже, при аналізі аграрних ринків необхідно враховувати не лише зміни на паливному ринку як складову витрат на виробництво,

а значно глибше, оскільки при зростанні цін на нафту збільшується окупність проектів, пов'язаних з біопаливом, а отже змінюється структура попиту, посівних площ тощо.

За останні три роки ціни на сільськогосподарську продукцію різко зросли, що викликано поєднанням взаємопосилюючих чинників, включаючи серед інших попит на біопаливо. З 2002 року подвоївся розраховуваний ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація об'єднаних націй) індекс номінальних цін на продукти харчування і нестримно виріс індекс реальних цін. До початку 2011 року реальні ціни на продукти харчування були на 64 відсотки вищі за рівень 2002 року, яким передували чотири десятиліття рівних або спадних трендів. Це частково пов'язано зі світовою фінансово-економічною кризою, але слід брати до уваги також розвиток самого сільськогосподарського ринку. За темпами зростання лідером виявилися ціни на рослинну олію, які за той самий період збільшилися в середньому більш ніж на 97 відсотків, за ними йшли ціни на зернові (87 відсотків), молочні продукти (58 відсотків) і рис (46 відсотків). Також вирости, хоча і меншою мірою, ціни на цукор і м'ясопродукти [4].

Водночас, відмітною особливістю сучасного стану сільськогосподарських ринків є різке підвищення світових цін, що торкнулося не лише деяких вибіркового, а й майже всіх основних видів продуктів харчування і кормів, а також вірогідність того, що ціни залишаться високими і після того, як закінчиться дія ефектів короткострокових потрясінь, як прогнозується в доповіді "Сільськогосподарські перспективи ОЕСР і ФАО 2008—2017". Багато чинників вплинули на ці події, проте кількісну оцінку їх відносного впливу провести складно.

У верхній частині переліку можливих чинників знаходиться зміцнення взаємозв'язків між різними ринками сільськогосподарських товарів (наприклад, зернових, олійних культур і продукції тваринництва) в результаті швидкого зростання економіки і населення в багатьох країнах з ринком, що формується. Також має значення і зміцнення взаємозв'язків між ринками сільськогосподарських товарів, вичерпного палива і біопалива, які впливають на витрати виробництва і попит на сільськогосподарську продукцію. Важливу роль також зіграли тісніші зв'язки з фінансовими ринками і знецінення долара США по відношенню до багатьох валют.

Ціновий бум також супроводжувався набагато більш нестійкими цінами в порівнянні з минулими періодами, особливо в секторах зернових і олійних культур, підкреслюючи вищий рівень невизначеності на ринках. Проте поточна ситуація відрізняється від минулих періодів тим, що нестійкість цін зберігалася довше — особливість, яка однаковою мірою є результатом посилення пропозиції і віддзеркаленням змін в характері взаємозв'язків між ринками окремих сільськогосподарських товарів, а також їх взаємозв'язків з іншими ринками.

Критичним чинником різких стрибків цін стало скорочення виробництва зернових у провідних країнах-експортерах, яке почалося в 2005 році і продовжилось надалі. Урожаї в Австралії і Канаді в сумі впали приблизно на одну п'яту, а урожаї в багатьох інших країнах були або на тому самому рівні, або ще нижче.

Поступове зменшення запасів зернових з середини 1990-х років є іншим чинником у сфері пропозиції, який вплинув на ринки. Фактично з моменту попереднього підвищення цін у 1995 році рівень глобальних запасів скоротився в середньому на 3,4 відсотка на рік, оскільки зростання попиту випередило пропозицію. Потрясіння виробництва при сучасних низьких рівнях запасів призвели до різкого підвищення цін [5, с. 56].

Підвищення цін на нафту 2008—2009 років також збільшило витрати на виробництво сільськогосподарської продукції; так, ціни в доларах США на деякі добрива в перші два місяці 2008 року зросли більш ніж на 160 відсотків у порівнянні з тим же періодом 2007 року. Дійсно, зростання цін на енергоносії було швидким і різким, при цьому індекс цін на енергоносії Рейтер-бюро з вивчення товарних ринків у порівнянні з 2003 роком зріс утричі. Подвоєння вантажних тарифів за річний період з лютого 2006 року також вплинуло на вар-

тість транспортування продуктів харчування в країни-імпортери [5, с. 61].

Підвищення цін на паливні ресурси, зокрема на нафту, вплинули на стрімке зростання попиту на аграрні культури в якості сировини для виготовлення біопалива. Дані досліджень ООН свідчать, що в 2011 році для виробництва етанолу було використано 93 мільйони тонн пшениці і фуражного зерна — вдвічі більше, ніж у 2005 році [6, с. 15].

Це становить більше половини сукупного зростання використання пшениці і фуражного зерна за період, але, ймовірно, визначає менше половини зростання цін, оскільки на цей процес впливали й інші чинники. Значна частина цього зростання припадає на частку виключно Сполучених Штатів Америки, де використання кукурудзи для виробництва етанолу зросло до 81 мільйона тонн, і в поточному сільськогосподарському році прогнозується збільшення ще на 30 відсотків [7].

Незважаючи на те, що перераховані поточні тенденції цін поза сумнівом є джерелом занепокоєння для споживачів з низьким рівнем доходів, їх необхідно розглядати в довгостроковій перспективі. Попри швидке зростання реальних цін на сировинні товари останніми роками, вони, як і раніше, залишаються набагато нижчими за рівень, досягнутий у 1970-х і на початку 1980-х років. У реальному вираженні ціни на фуражне зерно нижчі за максимальні значення, досягнуті в середині 1990-х років. Це свідчить про те, що поточна криза не є безпрецедентною і що у відповідь заходам державної політики регулювання кризової ситуації слід враховувати віддачу через циклічну природу товарних ринків.

Деякі з чинників, що становлять основу поточних високих цін, носять скороминущий характер і згладжуватимуться у міру того, як умови повертатимуться до нормального стану і фермери по всьому світу відреагують на цінові стимул-реакції. Інші чинники є довгостроковими, мають більш структурований характер, а тому можуть, як і раніше, створювати підвищений тиск на ціни. Довгострокові прогнози показують, що в наступні декілька років ціни на сільськогосподарську продукцію знизяться і відновиться тенденція їх довгострокового пониження, хоча ціни на фуражне зерно і олійні культури, найімовірніше, залишаться вищими за рівень, який встановився в попередньому десятилітті.

Проте навіть після того, як поточні високі ціни на сільськогосподарську продукцію знизяться, попит на біопаливо, найімовірніше, як і

раніше, впливатиме на ціни в досить тривалому майбутньому, оскільки попит на біопаливо сприяє формуванню міцніших зв'язків між ринками енергоносіїв і сільськогосподарської продукції. Вплив цін на енергоносіїв на ціни на сільськогосподарську продукцію — не нове явище, враховуючи багатолітню залежність від добрив і устаткування як основних ресурсів товарного виробництва. Ширше використання сільськогосподарської продукції для виробництва біопалива зміцнить цей взаємозв'язок цін. Тенденції зміни цін і обсягів попиту та пропозиції на ринку біопалива мають пряму залежність від динаміки цін на традиційне паливо, зокрема на сиру нафту.

Здавалось би, підвищення цін на сільгосппродукцію має спонукати до збільшення пропозиції. Результати численних тематичних досліджень, проведених ФАО, показують, що одного лише підвищення цін недостатньо для збільшення продуктивності і постачань. Вивчивши 150 недавніх епізодів зміни цін і змін у виробництві продукції, ФАО прийшла до висновку, що лише в 66 відсотках випадків реакція мала очікувану спрямованість, а 34 відсотки випадків свідчать або про збільшення виробництва в умовах зниження цін, або про зменшення виробництва в умовах їх підвищення [7].

Є різні думки стосовно того, який тип конкуренції існує на світових аграрних ринках. Американські вчені, зокрема Американська асоціація сільгоспвиробників, схиляються до думки, що наявна кількість виробників свідчить про ринок чистої конкуренції. Хоча практика самих Сполучених Штатів ставить це твердження під сумнів. На основі встановлення контрактних зв'язків родинні фермерські господарства потрапляють у сферу впливу крупних закупівельно-переробних компаній транзакційного сектору АПК. На відміну від поширеної думки про те, що вони носять корпоративний характер, практика США показує, що в продовольчій сфері переважають приватні неакціоновані фірми, які контролюють 70—80% світової торгівлі зерном, — Cargil, Andre, Continental Grain — всього близько 10 [6, с. 49]. Тому на зміну близькій до досконалої конкуренції моделі зернового ринку в сучасних умовах приходять його олігополістична структура, що обумовлено, з одного боку, транснаціональними масштабами суб'єктів попиту, а з іншого, горизонтальною інтеграцією (кооперацією) суб'єктів пропозиції. Олігополістична модель зернового ринку теоретично обґрунтовує відносну стабільність цін на внутрішніх ринках розвинених країн.

ВИСНОВКИ

Отже, виявлено суттєвий зв'язок між цінами на паливному ринку та структурою і динамікою світових аграрних ринків. Формування глобального аграрного ринку відбувається під дією цього зв'язку, причому вплив характеризується різносторонністю і неоднозначністю. При аналізі тенденцій світових аграрних ринків слід звертати увагу не лише на динаміку цін на нафту як основне джерело енергії, але і на структуру ринку палива, зокрема на вагомість і фінансування біопаливних проектів. Також необхідно враховувати поточне законодавство різних країн і їх об'єднань щодо структури посівів олійних культур та системи підтримки органічного виробництва. Без врахування зазначених факторів та особливостей паливних ринків аналіз динаміки світових аграрних ринків та становлення глобального аграрного ринку буде неповним і носитиме викривлений характер.

Література:

1. Обзор рынков [Електронний ресурс] // Совэкон. № 34 — февраль. — 2012. — № 32. — Режим доступу до журналу: sovecon.ru
2. OECD Economic Globalisation Indicators 2010 [Electronic resource] // OCEC. — 2010. — Mode of access: <http://www.oecd.org>
3. Stuart Staniford. Oil Prices [Electronic resource] // Earlywarn. — 2013. — Mode of access: <http://earlywarn.blogspot.com>
4. Rosen, Stacey, May Peters, Shahla Shapouri. International Food Security Assessment, 2010 Update: Improved Production Mitigated Impact of Higher Food Commodity Prices [Electronic resource] // Outlook Report GFA-21-01, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. — May. — 2011. — Mode of access: www.ers.usda.gov/publications/gfa2101
5. Alexander Sarris. Medium Term Agricultural Trade Outlook for developing countries, and Institutions for Assuring Grain Import Supplies for Net Food Importing Countries // Food and Agriculture Organization of the United Nations, Presentation at the OECD Global Forum on Agriculture: Paris. — June 29—30, 2009. — 79 p.
6. Ronald Trostle, Daniel Marti, Stacey Rosen. Why Have Food Commodity Prices Risen Again? // USDA Economic Research. — 2011. — 29 p.
7. Положение дел в связи с отсутствием продовольственной безопасности в мире [Електронний ресурс] // Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций. — Рим, 2009. — Режим доступу до статті: www.fao.org
Стаття надійшла до редакції 03.03.2013 р.